

Museumsplan for Nord-Østerdalen 1981

1. INNLEDNING

Samrådsmøtet 1981 nedsatte en komité med Arne Kristian Horten, Eystein Vingelsgaard og Per Hvamstad, som skulle komme med forslag til museumsplan for Nord-Østerdalen -.

Bakgrunnen for ønsket om en slik plan var bl.a.:

- a. presentere museumsarbeidet i NØ og trekke opp de viktigste utviklingslinjene
- b. ved å presentere musea samlet er det lettere å understreke behovet for driftsmidler på linje med større museer
- c. sørge for grunnlagsmateriale i en påtenkt museumsplan for Hedmark.

2. BAKGRUNN

1975 betyr et avgjørende vendepunkt for samtlige museer. Da fikk vi en ny tilskuddsordning for halvoffentlige museer, der stat og fylke ble enige om å dele driftsutgiftene, på samme måte som refusjon av lærerlønningene.

I 1981 refunderer staten Hedmark fylke 62% av museas godkjente driftsbudsjett, mens fylket bærer det resterende. Dette betyr en avgjørende tilføring av midler til fylket og ikke minst til de enkelte museer.

For musea i Nord-Østerdalen betydde dette mye, en var nå sikret midler til drift og vedlikehold på en helt annen måte enn tidligere. En kunne begynne å ruste opp samlingene. Overføringen av penger førte også til større utfordringer for musea.

Musea i NØ ønsket å møte disse utfordringene i fellesskap og organiserte et samarbeid. Det ble enighet om å opprette felles konservatorstilling. Dette ble gjort fra 1.6.76, sida har samarbeidet bestått og utviklet seg noe.

Hver for seg er musea nokså små, men samlet blir det ei stor samling. Samlet gir musea et variert bilde av distriktets utvikling. En regner med at det er lettere å løse viktige oppgaver i fellesskap enn hver for seg.

3. NORD-ØSTERDALEN SOM MUSEUMSREGION

Komitéen meiner det er rett å satse på et fortsatt museums-samarbeid i Nord-Østerdalen. Det er ansatt museumspersonale i 5 regioner i Hedmark. Komitéen finner det naturlig at fylket inndeles i slike regimer som etter hvert må komme mest mulig på linje når det gjelder ulike sider av museumsarbeidet. En slik inndeling er naturlig både med tanke på kulturhistorisk fellesskap og moderne kommunikasjoner.

Regionene blir i Nord-Østerdalen, Trysil-Engerdal, Solør/Odal, Sør-Østerdalen med Glomdalsmuseet og Hedmarken med Hedmarksmuseet.

4. REGISTRERING AV MUSEER/SAMLINGER

Hva som finns bevart av hus og gjenstander fra Nord-Østerdalen på museer er det litt vanskelig å få oversikt over.

Vi har sju halvoffentlige museer i NØ:

Bull-museet (Rendalen), Tyllidalen Bygdetun og Tynset Bygdemuseum (Tynset), Husantunet (Alvdal), Folldal Bygdetun (Folldal), Sætersgårds Samlinger og Vingelen Kirke- og Skolemuseum (Tolga). Til sammen omfatter disse musea 69 hus, ca. 10.000 gjenstander, anslagsvis 25 dekar friluftsområde og store samlinger av bøker og arkivalia.

I tillegg til musea finns noen museale samlinger:

Bergverksmuseet (Folldal) eies av Folldal verk, Bjørgan (Kvikne/Tynset) eies av staten, Aaen skole (Tynset) tilhører skolen.

Distriktet har også flere fredede anlegg i privat eller kommunal eie:

Odde (Os) privat gardsanlegg

Holm (Os) privat gardsanlegg

Vollan (Kvikne/Tynset) kommunalt gardsanlegg

Til slutt kan nevnes at både Norsk Folkemuseum, Glom-

dalsmuseet og Norsk Skogbruksmuseum har hus og gjenstander fra distriktet - (anslagsvis 20 hus) og ved Nordiska museet i Stockholm finns gjenstander.

Sumariske opplysninger om de enkelte museer

a. *Bull-museet, 2530 Ø.Rendal*

Kommunalt, 4 hus, pluss lager, 2098 gjenstander, utstillingsplass i kommunehuset, ikke tatt i bruk.

Får antakelig ansvar for bastu og kvern ved Løken (like sør for museet). Har loft, eldhus og låve på «rot». Ønsker mest mulig å rekonstruere prestegardstunet, men problemer med utvidelsesmulighetene.

b. *Tylldalen Bygdetun, 2510 Tylldalen*

Privat, 11 hus, 944 gjenstander. Museet består av 3 «avdelinger», Bygdetunet i Prestegarden, bastu i Gjetla, Tronshall (før forsamlingslokale) ved riksvegen. I Tronshall lages permanente utstillinger - Arbeidet med oppføring av kornlåve men p.g.a. ingen utvidelsesmuligheter ved bygdetunet og Tronshall, vil låven bli bevart ved Sørgard, like ved sin opprinnelige plass. Ved Tronshall oppføres nå uthus med W.C.

c. *Tynset Bygdemuseum, 2500 TYNSET*

Privat, 13 hus, en kornlåve er under oppføring. Museet har i lang tid arbeidet med planer om museumsbygg (utstilling, Magasin), utvidelse av Museumsparken og fullføring av en del påbegynte anlegg, Tynset tun og setervang. Nå settes opp kornlåve og utvidelse av Museumsparken skjer muligens i løpet av 1 års tid.

Tynset kommune har kjøpt Ramsmoen i Tynset sentrum. Museums- og historielaget har sagt seg interessert i å benytte Ramsmoen til museumsformål. Museumsparken vil da bare bli brukt til eldre bebyggelse -.

d. *Husantunet, 2560 ALVDAL*

Kommunalt. 19 hus, ca. 720 gjenstander. Husantunet består av 3 sn art 4 «avdelinger». Nordre Husan (fredet gardsanlegg), Nyhus garveri, kvern i Aursjøbekken og

Barkald skole (det arbeides med sikring av denne.)

På Nordre Husan kan det ikke settes opp flere hus, andre verneverdige hus/anlegg må derfor ta vare på stedet.

e. *Folldal Bygdetun, 2580 FOLLDAL*

Kommunalt,

11 hus, ca. 1600 gjenstander. Bygdetunet består av 2 snart 3 «avdelinger» Streitlien Uppigard - trøsklåve og liu i Borkhus, og det arbeides med planer om å sikre Ryeng skolen for ettertida.

Det arbeides dessuten med å bevare «Egg», dikterstua til Ivar Mortensson Egnund -

I det nye helsehus får bygdetunet kjellerlokale som skal brukes til utstillingsformål.

f. *Sætersgårds Samlinger, 2540 TOLGA*

Kommunalt, 8 hus + kjellerlokale, ca. 1000 gjenstander. Museet består av 3 avdelinger, hovedavdelingen ligger i kjelleren på Tolga ungdomsskole, men museet har også ansvaret for meieriet i Rausjødalen og Dølmo - en gard Tolga kommune har kjøpt til museumsformål.

g. *Vingelen Kirke- og Skolemuseum, 2542 VINGELEN*

Privat, lokaler i Gammelskola, ca. 550 gjenstander, halvparten av gjenstandene oppbevares i et privat eldre hus.

Museet samler hovedsakelig på kirke- og skolesaker, og tar ikke sikte på samling av hus.

Norsk Kulturråd har gitt bidrag til ildsikkert museumsbygg som ved sida av kirke- og skolegjenstander også skal inneholde gamle og nye husflids/handverksgjenstander.

5. GIR SAMLINGENE ET TILFREDSSTILLEND E BILDE AV DISTRIKTETS UTVIKLING?

Musea presenterer i første rekke jordbruksnæringa med ulike gardsanlegg eller deler av anlegg fra forholdsvis jevne/velstående bondemiljøer, litt innslag er det også fra embetsfolka i Bull-museet og Bjørgan. Dessuten er skoleverket og distriktets litterære tradisjoner godt ivaretatt.

Sjøl om jordbruket var hovednæringa betyr det at musea ikke gir noe fullgodt bilde av distriktets historie.

De vesentligste mangler er:

- 1) større variasjon innen jordbruket enn musea viser, jakt, fangst, fiske, skogbruk, bureising, seterbruk og anna utmarksnæring.
- 2) Store grupper hadde annet livsgrunnlag. Distriktet har hatt lite industrialisering i tradisjonell forstand, men gruvedrift har hatt avgjørende betydning for bosetningshistorie. Kvikne, Folldal, Røstvangen, pluss mange flere. Gruvearbeideren er omtrent ikke representert i våre museer. Handverkeren og andre lønnsarbeidere er også for dårlig representert.
- 3) Rørosbanen betydde framvekst av stasjonsbyer med nye moter i byggeskikken og på andre områder, men husa fra denne tida finns ikke bevart i museal sammenheng, og nesten ikke ellers.

Av økonomiske og miljømessige årsaker bør eldre hus fortrinnsvis tas vare på i sitt opprinnelige miljø. Dette skaper imidlertid mange problem for det praktiske museumsarbeidet (omvisning, tilsyn).

Også i framtida vil det bli nødvendig å flytte hus til museum hvis en vil redde dem.

6. ANLEGG EN BØR ARBEIDE MED FOR Å FÅ BEVART:

- a. seteranlegg - med vang
- b. diverse utmarkshus, høyløe - bu, måsåbu, fiske- jaktbu, skogshusvær
- c. bureisingsbruk 1920-30 åra
- d. husmannsplass/skogsarbeiderheim
- e. arbeiderbebyggelse
- f. handverksverksteder

Ikke alle kommuner skal ha alt dette, oppgavene fordeles til de som peker seg naturlig ut, f.eks. skogsarbeiderheim i Rendalen og arbeiderbolig i Folldal, de andre typer anlegg finns mer fordelt over hele distriktet.

7. FORSLAG TIL FORDELING AV ARBEIDSOPPGAVER:

a. *Tynset*

På Ramsmoen utbygges et anlegg som skal tjene musea i Nord-Østerdalen og gi plass for:

kontor, bibliotek, fotoatelier, arkiv
verksted
magasin
utstilling

Det er nødvendig å bygge ut spesial magasin for gjenstander som ikke utstilles i de enkelte bygder, eller trenger spesielt gode magasinforhold. Utstillingen bør i tillegg til å vise gjenstander fra Tynset Bygdemuseum, også gi plass for generelle emner som angår hele distriktet, det må også være plass til naturhistoriske emner, f.eks. geologi og botanikk.

Museumsparken utbygges etter reviderte planer - fullføring av gard og seteranlegg. Etter utvidelse vil det være plass til hus som må flyttes til museet.

b. *Tylldalen*

Ved bygdetunet er det små utvidelsesmuligheter. I Tronshall er det laget butikk, denne bør bygges videre ut med ulike typer f.eks. handelssamvirke og bli butikkmuseum for NØ.

c. *Kvikne*

Her er det aktuelt å få etablert Bjørgan og Vollan som museer, som representanter for embetsstand tilknyttet kirke og bergverk -.

d. *Rendalen*

Den store betydning som jakt og fiske og seinere skogbruk har hatt må komme bedre fram. Delvis gjøres gjennom utstillinger i kommunehuskjelleren, men også ved å ta noe på hus på opprinnelig sted, f.eks. skogsarbeiderbruk.

e. *Alvdal*

Nordre Husan hadde flere setrer, disse er solgt. I Alvdal skulle det ha vært et fullstendig seteranlegg. Kanskje også et bureisningsbruk for å vise utviklingen i bebyggelse og livsforhold.

f. *Folldal*

Arbeiderkulturen peker seg ut som et viktig område for Folldal. Røros har i sitt arbeid konsentrert seg om 1800 på Folldal blir det tida etter 1900, og en kan få bevart både tekniske anlegg og bolighus - mest mulig av dette bør bevares, noe i vanlig bruk, noe som museum, innredet slik det var i begynnelsen av 1900.

g. *Tolga, Sætersgårds Samlinger*

Bebyggelsen på Dølmo supplerer Nordre Husan, begge er tatt vare på på opprinnelig sted, men viser ulike impulser i byggeskikken. På Dølmo har steinen kommen inn som viktig materiale og moten er sterkt påvirket fra Trøndelag. I tillegg knytter Dølmo seg til Tolgas forhold med Smelthytta.

Til tross for avsides beliggenhet vil Rausjødalen setermeieri være viktig (første andelsmeieriet i Norge, (1856). Utvikling av produksjonssamvirke, smørlag, meierier m.m. vil være naturlig for Tolga.

h. *Vingelen Kirke- og Skolemuseum*

Hovedoppgavene knyttes til skole, kirke og husflid. Når museet står ferdig kan også gjenstander fra andre kirker utstilles i Vingelen, i stedet for å bli liggende på loftet.

i. *Os*

På Os arbeides det nå med planer om museum, både friluftsmuseum og innendørsavdeling i kjelleren på ungdomsskolen. Mest aktuelt å prøve å bevare et gardsanlegg som er nokså fullstendig. Innendørsavdelingen kunne f.eks. være knytt til handverk, barn og ungdom, 1940-45.

8. BEMANNINGSPLAN

Et viktig innslag i museumsarbeidet i NØ er det store frivillige arbeid som nedlegges av styre og andre interesserte. Denne innsatsen må en prøve å bevare, og det gjør en ved å sikre at en del arbeid utføres av ansatt personale.

Samrådsmøter har tidligere vedtatt å satse på fellesstill-

inger som i likhet med konservatorstillingen skal fungere for hele distriktet.

Viktigst de første fem år er:

handverkerstilling

andre aktuelle stillinger er:

kontorhjelp

fotograf

At en satser på fellesstillinger betyr ikke at det ikke skal være lønnet hjelp på de enkelte museer. Det burde være en ½ knytt direkte til hvert museum og benyttet til:

museumslærer

handverker

Ved en slik bemanning vil museumsarbeidet etter hvert komme på høyde med arbeidet i de regionene Glomdalsmuseet og Hedmarksmuseet dekker.

9. ANDRE MUSEUMSOPPGAVER

Museumsarbeidet består ikke bare av gjenstander og hus, også andre typer opplysninger er viktige, slikt som muntlige opplysninger, bilder og gamle dokumenter.

Disse emna er særlig viktig når det gjelder å gi opplysninger om vårt eget århundre, et århundre som er svært dårlig representert i musea.

10. STYRE

Hvert enkelt museum opprettholdes som sjølstendig enhet med eget styre. Med så mange museumsstyrer får vi ei betydelig gruppe personer direkte engasjert i kulturvernarbeid, noe som betyr en vesentlig styrke for arbeidet.

Samrådsmøtet vil likevel få større ansvar og oppgaver med å legge forholda til rette for løsning av de mange felles oppgaver.

På samrådsmøtet deltar samtlige styremedlemmer, men hvert enkelt museum har kun ei stemme. Det holdes minst to samrådsmøter i året.

Samrådsmøtet velger et Arbeidsutvalg.

11. FORHOLDET TIL KOMMUNENE

Kulturvernoppgavene er mangfoldige. Det arbeidet som drives av museet er en del, også private, ulike organisasjoner og de enkelte kommuner driver viktig kulturvernarbeid innen den enkelte kommune.

Det er viktig å se dette arbeid som et samlet hele. Museet må i stor grad trekkes med i kommunens kulturvernoppgaver og kommunene må kunne utnytte fagpersonalet knytt til Musea i Nord-Østerdalen.

Offentlige komitéer drøfter organisasjons- og ansvarsforhold innen kulturvernarbeidet, og alt tyder på at det lokale museet får en sentral plass.

Ramsmoen-museumssenter for Nord Østerdalen - hovedbygningen, eldhuset (t.h.) verksted, fjøset i bakgrunnen skal bli utstillingslokaler, stallen t.h. skal vike plass for fremtidig brannsikkert bygg. Sentral beliggenhet med Rådhuset som nabo.